

Petrus en Pauluskerk Loppersum

gids voor een pelgrimstocht
in tempore clausa

'Er gaat niets boven Groningen' is de reclamekreet waarmee de provincie zichzelf op de kaart probeert te zetten. In Groningen is veel te ontdekken. Kunstkenneren weten dat je niet naar verre zuidelijke landen hoeft te reizen om oude fresco's te bewonderen. Die zijn ook te vinden in verschillende middeleeuwse kerken in de provincie Groningen.

Etymologisch gezien stamt 'pelgrim' af van het Latijnse 'pelegrinus' (vreemdeling). Daarin zijn de woorden 'per' (door) en 'ager' (akker, land) te herkennen. Ik ben in Groningen geboren (hemelsbreed 11 km ten noordwesten van Loppersum), maar heb daar maar kort tussen de akkers gewoond. Dus kan ik mij, als ik naar Groningen ga, met recht een 'pelegrinus' noemen. Geheel in stijl met wat de Dikke Van Dale als de tweede betekenis van het woord pelgrim geeft: iemand die, met de gedachte aan het leven als een reis, van plaats tot plaats trekt.

Christus als man van smarten.

Dit beeldverslag heb ik gemaakt 'in tempore clausa' (in gesloten tijd) en gaat over een bedevaart die ik drie keer heb ondernomen, in 2009, 2001 en 2015. Bij mijn eerste tocht de verrassing van de ontdekking: aankomst in een feest van licht en ruimte. Bij de tweede keer wilde ik dat gevoel opnieuw beleven en ook mijn kennis over de kerk vergroten. De derde keer was ik gids toen ik aan Marian, samen fietsend door de provincie, de schoonheid van dit pronkjuweel mocht laten zien.

Het waren monniken van verschillende kloosterordes die het vruchtbare Groninger land in cultuur hebben gebracht. 'Ora et labora': bid en werk, dat was het motto van de Benedictijnen. Terwijl de kloosters zijn verdwenen (alleen in Ter Apel, in een uithoek van de provincie, is nog een – zeer fraai - kloostergebouw bewaard), getuigen de kerken van de spiritualiteit van hun stichters. Of toch vooral van de welstand van de adel en rijke graanboeren in het gebied? Op de pelgrimstocht wordt je geconfronteerd met zulke tegenstellingen. Waar sta jij dan, ben jij meer dan alleen maar een op comfort gestelde cultuurgenieter? Pelgrim, wat is jouw motto?

Hoe kom je bij de Petrus en Pauluskerk in Loppersum, en vooral ook: hoe kom je erin? Lopend of fietsend vanaf het station (aan de lijn van Groningen naar Delfzijl) is de kerk met zijn markante toren makkelijk te vinden. Bij mijn eerste bezoek hing buiten bij de zuiderdeur (foto links) een bordje dat je de sleutel van kerk kon halen bij de plaatselijke Wereldwinkel, even verderop. De sleutel bleek van een type dat je niet per ongeluk in je zak laat zitten...

Bij mijn laatste bezoek, in 2015, was de kerk voor publiek open en was de ingang onder de toren. En nu, we schrijven januari 2021? Ik ben bang dat vanwege de heersende corona-pandemie de kerk voorlopig voor het publiek gesloten blijft.

Loppersum ligt in het noordoosten van de provincie Groningen, midden in het gebied waar de afgelopen decennia grote hoeveelheden aardgas uit de bodem zijn gehaald. Terwijl het dorp tot circa 1960 bekend was om de teelt van allerlei soorten bessen (aalbessen, zwarte bessen, kruisbessen), komt het tegenwoordig vooral in het nieuws omdat er ten gevolge van de gaswinning regelmatig aardbevingen zijn, met daardoor de nodige schade, ook aan de kerk.

Nadat in 1217 op de wierde van Loppersum een vorige kerk door brand was verwoest, werd op dezelfde plek een nieuwe éénbeukige romaanse kerk gebouwd. Door de eeuwen heen werd deze kerk verder verbouwd en uitgebreid tot wat wel de 'boerenkathedraal' wordt genoemd, met twee zijbeuken (met de Mariakapel en de Broederkapel) en een brede toren met een zadeldak. De kerk is zo groot omdat deze naast plaatselijke parochiekerk ook een regionale decanaatskerk was. In 1594, met de komst van de reformatie, werd alles wat herinnerde aan de katholieke periode uitgewist: altaren en beelden werden vernield, de 15e- en 16e-eeuwse gewelf- en muurschilderingen werden overgekalkt. Maar ze bleven op deze wijze toch voor het nageslacht bewaard. Bij restauraties in de 20e eeuw kwamen de fresco's weer tevoorschijn: nieuwtestamentische voorstellingen in het koor en scènes uit het leven van Maria in de Mariakapel. Niet alleen door de fresco's is de kerk van Loppersum beroemd geworden: ook kun je er een fraai historisch orgel bewonderen; het is onlangs (2019) gerestaureerd. Van iets langer geleden (1953-1959) dateert de restauratie van de kerk zelf, terwijl de twee oude klokken in de toren na noodzakelijke reparaties in 2005 weer zijn opgehangen. In 2013 bleken er echter aan de kerk vanwege aardbevingsschade, onder andere aan de gewelven en de fresco's, weer nieuwe restauraties nodig te zijn. Die zijn betaald door het gaswinningsbedrijf NAM; in 2014 kon de kerk weer in gebruik worden genomen. Het gebouw is in 2020 eigendom geworden van de Stichting Groninger Kerken, de PKN-gemeente van Loppersum houdt er haar vieringen.

De kerk ligt fraai 'in het groen'. Aan de noordkant (boven) staan bomen, aan de zuidkant kan het licht ongehinderd door de ramen naar binnen schijnen.

foto van Google Streetview

Het middenschip met het netgewelf is het oudste deel van de kerk (uit ca. 1220). De blik wordt als vanzelf via het dwarsschip (1280) naar het lichte koor (1495) getrokken. In het koor hangt een kastje met een haarvlecht die van de heilige Catharina zou zijn geweest, afgeknipt toen zij in het klooster trad en hier in de kerk waarschijnlijk bij een aan haar gewijd altaar als relikwie bewaard.

Het middenschip gezien vanuit het koor. Daar ervaar je een gevoel van intimiteit; de andere ruimtes zijn hoger en dankzij de gotische spitsboogramen ook lichter en opener. Maar het is nergens te groot, te hoog, te indrukwekkend: alle verhoudingen zijn 'naar menselijke maat'.

Over het orgel in de kerk is de afgelopen eeuw veel te doen (lees: 'ruzie') geweest. De oudste delen van het 'Lopster orgelspul' dateren uit 1562 (bouwer Andreas de Mare). Later kwamen er uitbreidingen, uitgevoerd door bekende orgelbouwers als Hinsz (1735) en Freytag (1803). In 1965 kwam een ingrijpende reconstructie van het orgel naar de toestand van voor 1735 gereed (foto links). De foto boven (van internet) toont het orgel na de restauratie van 2019, toen de vorige ingrepen weer ongedaan zijn gemaakt.

Rechts: het zuidertransept met aan het einde de Broederkapel waarin een klein stilte- en gedachteniscentrum is ingericht: deze kerk is meer dan alleen 'religieus erfgoed'.
Boven: een ingemetseld motief in een pilaar tussen de kapel en het koor.

Bij de restauratie van 1953/59 werd achterin het koor een deur naar een muurtrap ontdekt. Deze geeft toegang tot wat in de volksmond wel de 'schatkamer' wordt genoemd, een stille overwelfde ruimte waar nu enkele zaken rond de restauratie van de kerk te zien zijn.

De fresco's in het dwarsschip en koor zijn omstreeks het jaar 1500 geschilderd. Links zien we hoe met Pinksteren de Heilige Geest neerdaalt op de verzamelde mensen. Boven: het verhaal van de Emmaüsgangers, die Jezus pas herkenden toen hij, bij hen te gast, het brood brak, uitdeelde en er de zegen over uitsprak.

In het koorgewelf is in het midden Christus (met een wereldbol) afgebeeld, onder hem Petrus en Paulus (met het zwaard) als de patroonheiligen van de kerk. Links van hen de kerkvaders Gregorius en Hieronymus (met de leeuw), en rechts Augustinus en Ambrosius.

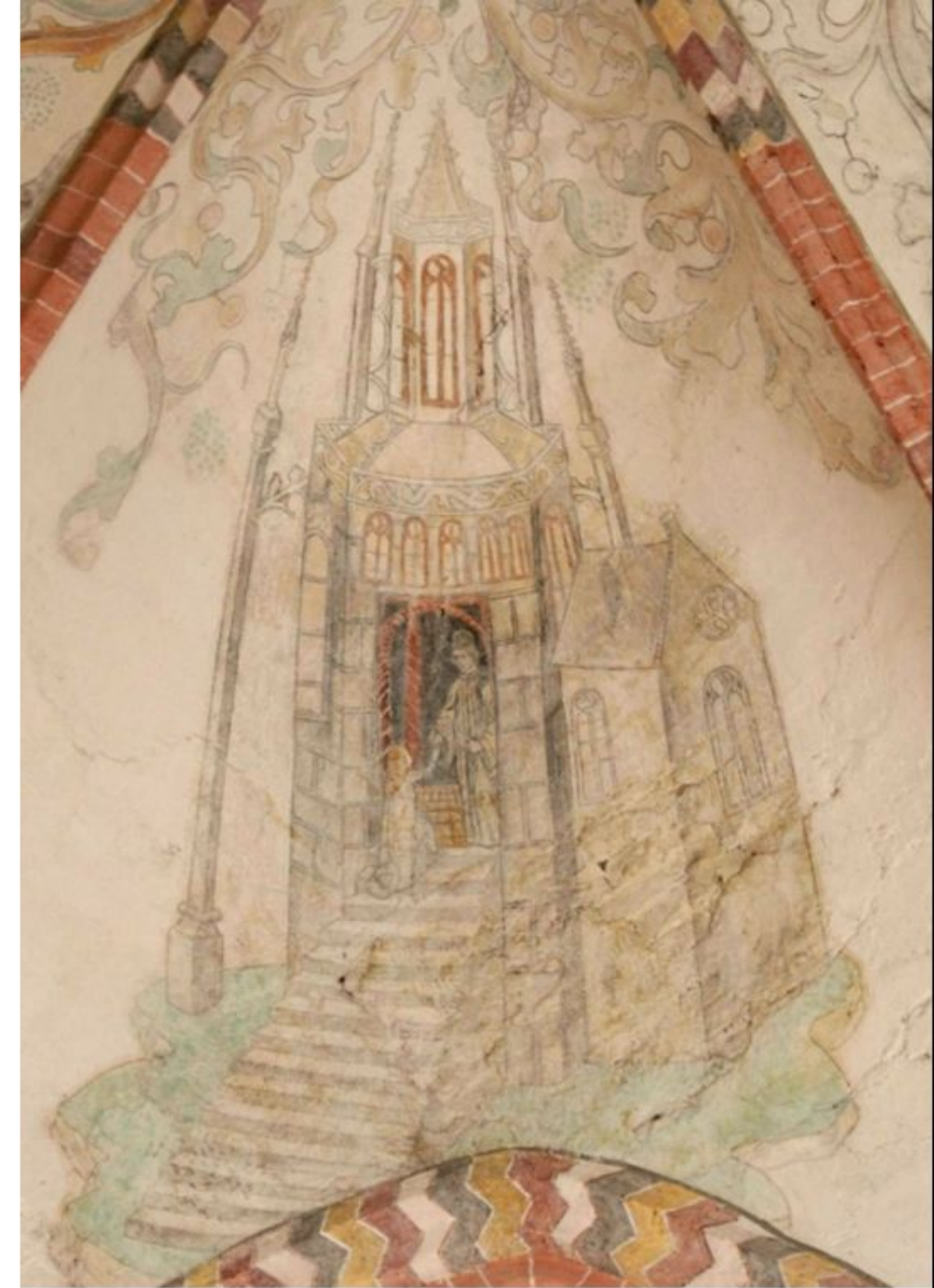
Het motief van de pelikaan, die met zijn bloed zijn jongen voedt, wordt in een oude christelijke traditie in verband gebracht met Christus die zichzelf voor de mensen opoffert.

Het bekijken van plafondschilderingen is, eerlijk gezegd, vaak een nogal vermoeiende aangelegenheid, je krijgt er snel een stijve nek van. Maar het moet destijds ook voor de schilders zelf lastig - en liggend op hoge stellages - soms gevaarlijk zijn geweest.

Boven: Jezus biddend in de hof van Gethsemane, terwijl de vermoeide discipelen in slaap waren gevallen.

Links: Thomas die de kruiswonden voelt van Christus, om pas dan het verhaal van diens opstanding uit de dood te geloven.

In de noordbeuk vinden we de Mariakapel, de deur achterin geeft toegang tot wat ooit de sacristie was, nu de consistoriekamer - of kort: consistorie; hoeveel mensen zouden dat woord nog kennen? Het fresco hierboven beeldt het apocriefe verhaal uit van het bezoek van driejarige Maria aan de tempel, hier voorgesteld als een gotische kerk.

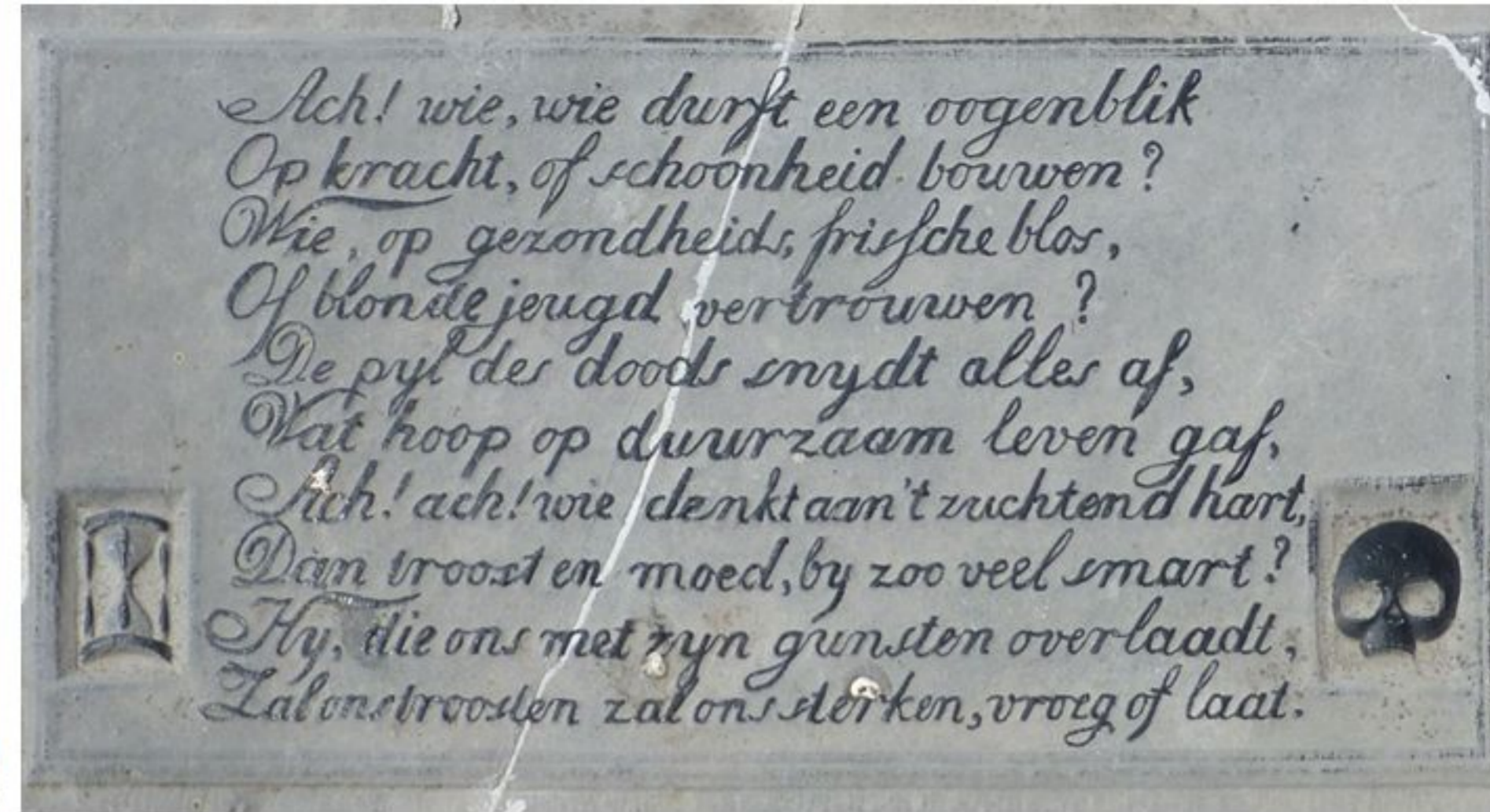
Boven: de stal in Bethlehem ziet er nogal bouwvallig uit, ook al is hij gemaakt van de zelfde rode kloostermoppen als die van de kerk van Loppersum.

Links: Joachim en Anna, de ouders van Maria.

Op de website wikipedia.org/wiki/ zijn op de aan de Petrus en Paulskerk in Loppersum gewijde pagina's enkele betere foto's van de fresco's in de kerk te vinden.

Bij een van de bezoeken aan de kerk was het mogelijk via een smalle trap (boven) de zolder (links) te bezoeken. Goed te zien is het oude metselwerk van de koepelvormige bovenkant van het netgewelf van het middenschip. Maar ook is duidelijk dat er bij een restauratie zware betonnen dwarsbalken zijn aangebracht. Zouden deze volstaan om de kerk aardbevingsbestendig te maken?

Wij verlaten de kerk van Loppersum, en laten ons nog stichten (en komen met een schok terug in de realiteit van het leven) door een tekst op een grafsteen, afkomstig van het kerkhof dat vroeger om de kerk heen lag. Het verhaal achter de steen is dramatisch: een jonge moeder, overleden bij de bevalling, korte tijd later volgde het kind.

Er zou nog meer te tonen zijn van de fresco's en andere zaken in de kerk. Maar ik schrijf hier geen kunst-encyclopedie en het is zaak dat de pelgrim zelfstandig het een en ander leert ontdekken. Wij hopen dat zulks binnen afzienbare tijd weer mogelijk is, ook in Loppersum. Ga er bij voorkeur heen op een zonnige dag, 's middags heb je het mooiste licht in de kerk.

In de directe omgeving van Loppersum zijn in de dorpen in dit wierdenlandschap nog meer oude kerken te bewonderen, sommige met fresco's en de meeste met historische orgels. Wij waren zelf in Eenum en Zeerijp (op wandelafstand, elke hokje op de kaart is een kilometer). Vlakbij liggen ook Westeremden (met naast de kerk de 'veem' waar de schilder Henk Helmantel werkt en exposeert), en Stedum en, rechtsonder Loppersum, het dorp Wirdum. Ten slotte waren wij ook in de stad Appingedam (het 'Venetië van het Noorden'), 8 km naar het oosten gelegen aan het Damsterdiep. Daar is de Nicolaikerkerk waar veel te ontdekken valt, met weer fraaie oude fresco's en een dito orgel.